

תרומתו של פרופסור לב חקק לספרות העברית באמריקה

דברי הערכה שנאמרו במסיבת מתן פרס אברהם פרידמן לתרבות עברית
באמריקה, ביום א', ז' בחשון תשנ"ז, 20 באוקטובר, 1996, בניו יורק

ע"י ד"ר אביבה ברזל

תורגם לאנגלית ועורר הדים חזקים וחילוקי דעות בארץ. הוא נכתב כזכרונות של יורד ישראלי באמריקה על ילדותו במעברה. הוא נכתב בגוף ראשון כילד וכמבוגר והסיפור מטלטל בין הווה לעבר. חקק היה הסופר הראשון שחשף את העוולה שנגרמה לעולים מנקודת מבט של ילד ומתאר את חרדתו ומצוקתו. גיבור הסיפור, הילד שלמה מעתוק, חש את עלבון הוריו העדינים שעלו ארצה עם חלום שיבת ציון בעיניהם, קיוו לקבלת פנים חמה של אחים יהודים, אך נתקלו בזלזול ובהתנשאות הממונים, בדיבורים גבוהים על חשיבות העלייה ובבזו לעולים. הוא מתאר את הפחון הרעוע שבו הצטופפה המשפחה, את בתי הספר העלובים שגגותיהם דולפים בחורף על ראשי התלמידים, את תכנית הלימודים שלא התאימה להם ואת המורים המעליבים שלא הכירו את הרקע של תלמידיהם ואת תרבותם ולא חדרו לעומק קשיי ההסתגלות שלהם. ביטויים כמו: "פראי אדם", "פרימיטיבים", "שום דבר לא יצא מכס" היו רווחים ופצעו את נשמת הילד שעשה מאמצים כבירים להתקדם ולהקלט. יחס המבוגרים דבק בילדים וילדי המעברות יוצאי ארצות המזרח הרגישו נלעגים בחברת בני גילם הישראלים שרובם היו ממוצא אשכנזי. אמנם הילד מספר על פגישות גם עם אנשים חמים וחברויות נעימות אך אלה היו רק נקודות אור בודדות, כוכבים שגילו את החושך אך לא האירו אותו. עם כל זאת התפתחו אהבת הארץ, אהבת העם ואהבת השפה והספרות העברית בלב הנער והן שוכנות צד בצד עם רגשי הכעס, המרירות והכאב בלב גיבור הסיפור בבגרותו. הרגשות המנוגדים יוצרים בקרבו מתחים ולבטים שגורמים ליחס אמביוולנטי כלפי ישראל ולפצעים נפשיים המתאחים ונפתחים חליפות.

מאבקים פנימיים דומים הם נחלת דמויות רבות של יורדים בסיפורי לב חקק, בין אם הם בסופו של דבר חוזרים ארצה או נשארים באמריקה. חקק הוא, כמדומני, הסופר הראשון שהעלה דמות חדשה על במת הספרות העברית - דמות היורד. קובץ סיפוריו "אם אשכחך" וגם ספרו האחרון "בית על גבעה", שזכה בפרס ברקאי, מעלים דמויות שונות של מהגרים ישראלים באמריקה: רווקים ורווקות, נשואים וגרושים אנשי מקצוע ואנשי עסקים, מצליחנים ונכשלים. הדמויות, אינן

חברות וחברים יקרים, אני מתכבדת להציג בפניכם את ידידי וידיד ההסתדרות העברית, הסופר, המשורר והחוקר פרופסור לב חקק. נתבקשתי לומר דברי הערכה על תרומתו לתרבות העברית באמריקה ומתוך כך, כמובן, לתרבות העברית בכלל. למושג הערכה יש כמה מובנים. האחד הוא מה שנקרא באנגלית evaluation כלומר סקירה ביקורתית מקיפה של כל עבודתו הספרותית והמחקרית עד היום ולפחות חדירה לעמקן של כמה מיצירותיו. במסגרת הזמן המצומצם של מסיבת רעים זו משימה חשובה כזאת היא בלתי אפשרית ואסתפק בהצגת קווים כלליים, קווי מתאר של יצירתו המגוונת עם דוגמאות אחדות. אבל למושג הערכה יש גם המובן של כבוד והוקרה מה שנקרא באנגלית appreciation. אני מקווה שהמלים הספורות שאומר כאן יבטאו את הערכתנו העמוקה לתרומתו המיוחדת של ד"ר חקק לספרות העברית. במסגרת הזמן שברשותי ובהתאם למסורת היהודית אאלץ לומר רק את מקצת שבו בפניו.

ראשית פרטים ביוגרפיים אחדים שלאורם נוכל להתייחס לעבודתו. פרופסור לב חקק הוא יליד עירק, בן למשפחה ציונית שעלתה ארצה בשנת 1951 בהיותו ילד בן שש והמשפחה נשלחה למעברה. טראומת המעברה הטביעה את חותמה על עולמו הרגשי של הילד, על הפרוזה והשירה של לב חקק המבוגר ובמידה רבה על כיוון המחקר האקדמי שלו. פרופסור חקק הוא בוגר האוניברסיטה העברית בירושלים במדעי המדינה, ספרות ומשפטים. ב-1971 הוא יצא לארה"ב והמשיך את לימודיו לדוקטורט. הוא מוסמך לעריכת דין בישראל ובקליפורניה והוא פרופסור לספרות עברית ומתאם לימודי היהדות באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס.

יצירתו של ד"ר חקק ניוזנה מארבעה מקורות: ראשית מן ההווי והתרבות של הקהילה היהודית העירקית, שנית מתקופת ילדותו במעברה, שלישית מהשכלתו התיכונית והאוניברסיטאית בארץ שהתמקדה ברובה בספרות, ובתרבות של יהודים אשכנזים יוצאי אירופה. רביעית מן ההווי הנוצץ באמריקה שבה הוא חי כעת.

ספרו הראשון "האסופים" יצא ב-1977 ולאחר מכן אף

אברהם בן יצחק, נתן זך ואמיר גלבוץ ומתייחס לתימטיקה ולטכניקה השירית המאפיינות את יצירותיהם. ד"ר חקק ראיין סופרים והתראיין בעצמו ברדיו ובעתונות. מאמריו פורסמו בכתבי עת ספרותיים בארץ ("הספרות" ו"מאזניים") בכתבי עת עבריים בארה"ב, ב"הדאר" וב"הביצרון" וכן במדורי הספרות בעיתונים היומיים בישראל. חלק מעבודתו המחקרית הופיע גם באנגלית ופורסם בספר בשם Equivocal Dreams.

ייחודו של פרופסור לב חקק הוא שברבים ממאמריו הוא חוקר ומבקר ספרות בעל משימה חברתית. הוא מודע לפער הבין עדתי וחותר להעמקת ההבנה הבין עדתית. בספרו "ירודים ונעלים" הוא לחם נגד התדמית הסטריאוטיפית של יהודים ספרדיים ושאר יוצאי ארצות המזרח התיכון שרווחה בכתבתם של חלק ניכר מן הסופרים האשכנזיים. ברוב המקרים תדמית זאת נובעת מתוך חוסר קשר קרוב עם יוצאי ארצות המזרח התיכון ומחוסר מודעות לרקע שלהם, למורשת היהודית שהם נושאים אתם ולהווי חייהם. הדמויות הללו ירודות או נעלות אבל ברובן שטחיות וחסרות יחוד. בספרו הוא מציג מובאות מן היצירות השונות המתארות את הדמויות הללו. לעתים הן עשויות להיות חביבות על הסופר אך גם אז הן בדרך כלל שוליות בחברה, נחותות, השקפתן על החיים פרימיטיבית, ביחסי המשפחה שלהן הגבר הוא דומיננטי, לעתים עד כדי התאכזרות לאשה, ואופן דיבורן ומבטאן נלעג. חקק מכיר בכך שישנן דמויות שוליות ושליליות גם בספרות המתארת יהודים אירופאיים אלא שהחברה בארץ לא קיבלה אותן כמייצגות את העדה האשכנזית כולה. הוא מודע לכך שיש גם סיפורים של סופרים אשכנזיים שהדמויות הספרדיות בהן מורכבות ואינדיבידואליות. הוא קורא לקירוב לבבות, ללימוד מסורתם, תרבותם והווי חייהם של בני העדות השונות, לימוד אשר יביא בעקבותיו הבנה וכבוד הדדי. הוא אומר ועושה. ד"ר חקק הקדיש הרבה מאמרי מחקר לסופרים ומשוררים שמוצאם מן המזרח התיכון. בספרו "על ארבעה משוררים" הוא דן גם בשירתו של שלמה זמיר ובהשפעת הפולקלור העיראקי עליה. הוא כתב מאמרים שהאירו את תרומתם המיוחדת של יהודים יוצאי עירק לספרות העברית. בספרו "פרקים בספרות יהודי המזרח במדינת ישראל" הוא מתייחס ליצירות של סופרים ומשוררים שבאו מסוריה (אמנון שמוש), ממרוקו (ארז ביטון), מעירק (סמי מיכאל) מתורכיה (משה סרטל) ואחרים ומזכיר גם את הסופרים והמשוררים ילידי הארץ ממוצא מזרחי. במאמרים שבספרו זה הוא מנתח יצירות שונות, מצביע על הלכי הרוח המושפעים מן התרבות ואורח החיים של ארצות המוצא של הסופרים והמשוררים. הוא מתייחס לבעיות האישיות והחברתיות המועלות בהן, במיוחד לנושא העדתי, אבל עומד תמיד גם על המבנים האסתטיים שלהם ותרומתם האמנותית.

בסיפורת, בשירה, במחקרים ובביקורות הספרותיות שלו העלה ד"ר חקק דמויות מעניינות ובעיות נוקבות. הוא חשף נעלים חברתיים ודעות קדומות אצל בני כל העדות אבל האיר גם את הנאצל והלבבי, את המתוחכם והעממי, את האומנותי והאמנותי בספרותם ובמורשתם. בכך הוא תרם תרומה משמעותית לספרות העברית, לקידום ההבנה הבין עדתית ולמיזוג גלויות. הוא נשאר נאמן לספרות ולתרבות העברית גם באמריקה, ארץ שאינה מעודדת לימוד שפות ותרבויות זרות ולא כל שכן כתיבה בשפה זרה. הוא בין הסופרים העבריים הבודדים כאן.

אנו מאחלים לפרופסור לב חקק שימשיך בעבודתו הברוכה לאורך ימים וכאות הוקרה ועידוד אנו גאים ושמיחים להעניק לו את פרס אברהם פרידמן לתרבות עברית באמריקה.

סטריאוטיפיות וכל אחת מהן היא בעלת ייחוד משלה. אך לרובן יש כמה תכונות משותפות - אהבת הארץ ונגועים אליה בד בבד עם אמביוולנטיות כלפיה, רגשות תלישות ובדידות שפוקדים אותם מפעם לפעם, בלי קשר הכרחי להצלחתם החומרית ומעמדם החברתי והמקצועי בארה"ב. במודע או שלא במודע הם מציגים את ערכי התרבות וההווי הישראלי שמתוכם צמחו לעומת אלה שבתוכם הם חיים עכשיו ומתבוננים בהם מבפנים ומבחוץ כאחד; הפרספקטיבה שלהם שונה מזו של היהודים ילידי ארה"ב. בספרו "בית על גבעה", שלמה מעתוק (שם חוזר של גיבור בכמה סיפורים), הוא כאן פרופסור לכלכלה, תועה בדרכי החיים, משווה בין ישראל לאמריקה בין עוני לעושר, בין הצלחה חומרית לתוכן אנושי, ומהרהר על חוסר יכולתו של העושר להעניק משמעות פנימית לילידי אמריקה וליוורדים כאחד. שתי דמויות מעניינות מעומתות זו עם זו ב"בית על גבעה" גיפרי המיליונר האמריקני המבריק, חותנו של מעתוק, שעסוק ברדיפה מתמדת אחרי קניינים חומריים ומשיג אותם, אבל הנאתו מהם שטחית ביותר ואינה מספקת אפילו אותו עצמו. לעומתו סבתא פריחה, דמות פולקלוריסטית, ילידת עירק שבאה לבקר את נכדה, שלמה והיא חשה בכל יישותה שהאושר וההצלחה מעורים בלבו ובמשפחתו של אדם ולא במימדי רכושו.

קובץ שיריו של חקק "להוריש שיר עברי בלוס אנג'לס" הוא ספר שירים ליריים שגם כן זכה בפרס - פרס רחל. השירים מעלים רגשות אלה של גלות, עצבות וזרות. בשיר הראשון בקובץ, הוא כותב על בדידותו של סופר בגולה:

פן, פכה זה בצמת ויקטורי-אולימפיק

ולפתע,
בצמת ויקטורי-אולימפיק, ביישראלית
נחת
בי
יגון
לופת כלפת חצי פדור את חציו האחר
ואני מלא יגון פרמון.

וקבר שיר לא נרדה בי בצמתים
אף עדין היחול
למות רק בעברית.

והעינים פרכים עבריים ואין
צפיה לקוראים.

פן, פכה זה בצמת ויקטורי-אולימפיק, פכה זה

1985

בפרוזה השירית שלו ובשיריו עצמם הטון הוא לירי אלגי; במחקריו ומאמריו חקק הוא איש אקדמיה מובהק. הוא מעורה בספרות העברית החדשה ופרסם הרבה מאמרי מחקר וביקורת אנליטית על סיפורת ושירה עברית. ד"ר חקק התמקד בסיפוריו של עגנון, למשל: ניתח את מוטיב התרגול "סיפור פשוט"; העלה והאיר סמלים מיניים ב"פנים אחרות"; השווה בין דמויות ומוטיבים בסיפור "ביער ובעיר" של עגנון לאלה ב-Great Expectations מאת צ'רלס דיקנס ועוד. אך הוא עסק לא רק בסיפורי עגנון, אלא גם בסיפורת ושירה של יוצרים ישראלים אחרים. הוא ערך השוואה בין שירת נתן אלתרמן לשירת דוד פוגל. בספרו "על ארבעה משוררים" הוא דן בשירת